

ANTALYA AKDENİZ ÖRNEKLERİ İLE KIRSAL KÜLTÜREL PEYZAJ KARAKTERLERİ

Meryem ATİK^{1*}

¹ Akdeniz Üniversitesi, Peşaj Mimarlığı Bölümü

* meryematik@akdeniz.edu.tr

Özet: Peşaj bir alandaki doğal ve kültürel unsurların tümü, kültür ise geçmişten günümüze taşınmış değerler bütünüdür. Kültürel peşajlar insanoğlu ve doğal çevre arasındaki karşılıklı ilişkiler bütünü olup, insan ve doğa arasındaki etkileşim peşaja farklı karakterler katmaktadır. Kırsal kültürel peşajlar, geleneksel alan kullanım örneklerini içeren, yerel mimari ve yöreye özgü yapıların doğal çevre ile tamamlandığı alanlardır. Bu çalışmada Antalya, Akdeniz örneğinde kırsal peşajlar farklı karakterleri ve kültürel arayüzleri ile alınmıştır. Başta geleneksel alan kullanım modelleri, yöresel mimari ve yerleşimleri ile öne çıkan kırsal peşaj karakterleri ve geçmiş ve bugün, insan ve doğa, kültür ve mekan arasındaki arayüzleri ile çalışma sonuçlarının kırsal alanlara peşaj ölçeğinde bir yaklaşım getirmesi ve kırsal kültürel peşajların anlaşılmasına katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel peşaj, kırsal peşaj, peşaj karakteri, arayüz, Antalya

Rural Cultural Landscape Characters with Mediterranean Examples in case of Antalya

Abstract: Landscape is the cultural and natural elements in an area while culture is the accumulation of values that have been carried from past to present. Interrelations between man and nature add to different characters to the landscape. Rural cultural landscapes are the areas where natural environment enclose the traditional landscape use patterns, vernacular buildings and traditional settlements. In this study rural landscape from the Turkish Mediterranean were evaluated with different characters and cultural interfaces in case of Antalya. It is hoped that study results would bring a landscape scale approach and contribute to the understanding of rural cultural landscapes regarding to their characters.

Keywords: Cultural landscape, rural landscape, landscape character, interface, Antalya

1. Giriş

Peyzaj bir alanının doğal ve kültürel özelliklerinin bütününi ifade etmektedir. Öztan (1969) peyzajı çevre içinde yer alan değişik karakterdeki doğal ve kültürel elemanların herhangi bir noktadan görüş açısı içine girebilen bütün halindeki görünüşü olarak tanımlamıştır. Peyzajın uluslararası ölçekte ele alındığı Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'ne göre peyzaj insanlar tarafından algılandığı şekliyle, özellikleri insan ve/veya doğal faktörlerin etkileşimi ve faaliyetleri sonucu oluşan alanlardır (Council of Europe, 2000; Resmi Gazete 2003). Peyzajdaki insan varlığı kültürel peyzajı tanımlarken; insan ve doğa etkileşiminin farklı formları peyzaja kentsel, kırsal gibi farklı karakterler kazandırmaktadır.

Kültür geçmişten günümüze ulaşan değerlerin bütünüdür. Latince 'colere' kelimesinden gelen kültür bakmak, korumak, üretmek anlamlarıyla kullanılmaktadır (Naveh 1995, Atik ve ark. 2010). Türk Dil Kurumu kültürü "Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin" olarak tanımlamaktadır (TDK 2005).

İnsan tarafından yaratılan kültür aynı zamanda insanoğlunun peyzajdaki varlığını tanımlamaktadır. Bu anlamı ile peyzajın doğal formdan kültürel forma dönüşmesi sürecinde peyzajın görünümü ve yapısı değişirken kültürel unsurlar peyzaja yeni değerler kazandırmaktadır. Tarihsel ve toplumsal gelişme sürecinde içinde oluşan bütün maddi ve manevi değerler ile kültürün oluşumunda ve bir sonraki nesillere iletmede kullanılan araçlardan biri de kültürel peyzajdır. Coleman (2003)'a göre kültür bir anlamda inançlarımızı ve değerlerimizi şekillendiren, kaynakları ile yaşantımızı sürdürdüğümüz peyzajdan doğmuştur. Kültürel peyzaj insanlar tarafından bilinçli olarak oluşturulmuş ve/veya doğal peyzajın farklı amaçlarla değiştirilmesi sonucu ortaya çıkan alanlar olarak tanımlanabilir. Bayer (1977)'e göre kültürel peyzaj doğadaki varlıkların veya objelerin bütününe veya bir bölümünün, insan eliyle değiştirilmiş veya oluşturulmuş olduğu yörelerdir.

İnsanoğlunun var olma çabası peyzajın kültürel bir ürüne dönüşüm sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Kültür tarihinde başta tarım olmak üzere hayvancılık, yerleşim, ulaşım, enerji, madencilik gibi alan kullanımları toplumsal ve tarihsel değerleri ile kültürel peyzaj örneklerini ortaya koymuştur. Diğer

yandan peyzajın landschaft – lanscape gibi Anglo-Sakson Avrupa dillerinde 1500'lere kadar uzanan tanımlarda insanların yaşadığı, işlenmiş, şekil verilmiş bir anlamda kültüre alınmış alan anlamını taşımaktadır (Krönert ve ark. 2001; Antrop 2005). Hint-Avrupa dillerinde ise Latince "pagus" sınırları tanımlanmış kırsal alan, bölge anlamına gelmektedir. Tanım zaman içinde Fransızca "pays" veya "paysage" kelimesine dönüşmüştür. Peyzaj Türkçeye ise ilk olarak sanat akımlarının ve özellikle de resim sanatının etkisiyle Fransızca manzara anlamındaki paysage kelimesinden geçmiştir (Güler 1994). Peyzajın yazılı kaynaklarda 1900'lerin başında Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Mecbuasında Fransızca kırsal manzara anlamıyla kullanıldığı bilinmektedir (Atik ve Karadeniz 2018).

Kültürel peyzajlar 1900'lerde akademik çevrelerde özellikle de Coğrafya alanında çalışılmaya başlanmış ve 1992'de de Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUCN) tarafından uluslar arası bir kimlik kazanmıştır. IUCN'ye göre kültürel peyzaj "Kültürel ve doğal kaynakları ve bu bağlamda yaban hayatı ve evcil hayvanları içeren, tarihi bir olay ve bir etkinlikle birlikte olan ya da çeşitli kültürel ve estetik değerler sergileyen coğrafî alanlar" (Rössler 2006, Taylor 2011, IUCN 2014, UNESCO 2017). Sauer (1945)'e göre kültürel peyzaj; bir kültür grubu tarafından doğal peyzaja şekil verilmesidir. Burada kültür araç, doğa ortam, kültürel peyzaj ise bu etkileşimin ürünüdür.

Doğa ve insan arasındaki karşılıklı etkileşim peyzaja farklı nitelikler kazandırmakta, peyzajın doğal ve kültürel, kentsel ve kırsal olarak tanımlanmasını mümkün kılmaktadır. Doğal ve kültürel peyzajlar arasındaki geçiş süreçlerini temsil eden kırsal alanlar doğal değerlerin nasıl kültürel değerlere dönüştüğünü ve değiştğini ortaya koymaktadır. Akdoğu (2014)'ya göre kırsal peyzajlar bir yandan mevcut ekolojik koşullara, diğer yandan da onu işleyen toplumların geleneklerine göre şekillenmektedir

Kırsal peyzajlar kırsal üretim biçiminin yerleşim dokusu ve yapı kültürüne yansıdığı ilginç, özgün ve yerel kimlik taşıyan mekanlardır (Kiper 2013). Tarihsel geçmişi ve süreçleri dikkate alındığında insanoğlunun doğa üzerindeki müdahalesinin ürünü olan kırsal alanlar farklı formları ile önemli kültürel değerlere sahiptir (Gottfried 1996) ve dünya genelinde pek çok kırsal peyzaj olağanüstü evrensel değeri ile dünya kültürel mirası olarak tanımlanmıştır.

Dünya mirası kültürel peyzajları içinde bir kültürü temsil eden geleneksel insan yerleşimi veya toprak kullanımının önemli bir örneği olarak yerel, kırsal yerleşimlerin peyzajın en önemli parçası olduğu alanlar; süregelen alan kullanımlarının peyzajın önemli bir parçası olduğu alanlar; çiftçilik, tarımsal faaliyetlerin geçmişte veya bugün peyzajın en önemli parçası olduğu alanlar ile kırsal kültürel peyzajlara uluslararası düzeyde koruma getirilmiştir (IUCN 2014, UNESCO 2017, UNESCO 2018). Bunlar arasında Şekil 1'de verilen Fransa'dan Causses ve Cévennes Akdeniz Agro-Pastoral Peyzajları, Meksika'dan Tequila-Volcano Agave Peyzajları ve İtalya'dan Val d'Orcia Kırsal Peyzajları yer almaktadır (Atik 2019).

Şekil 1. Dünya Mirası Kırsal Kültürel Peyzajlarından örnekler: a- Causses ve Cévennes (Fransa), b- Tequila-Volcano (Meksika), c-Val d'Orcia (İtalya) (UNESCO 2018)

Kırsal peyzaj doğal özellikler ile beraber insan faaliyetleriyle yoğrulmuş, yapı yoğunluğu az, geleneksel alan kullanım modelleri ve kültürel özellikleri ile öne çıkan ve çoğu zaman yaban hayatı, bitki örtüsü ve yaşam alanlarından oluşan doğal alanlar ile çevrelenmiş peyzajlardır. Geray (1999) kırsal alanı yerleşmelerin dışında kalan; tarım ve hayvancılıkla ilgili etkinliklerin yapıldığı alanları da içeren ve bucak, köy, mezra ve kom gibi adlarla anılan ve çeşitli ölçütlere göre kent sayılma aşamasına gelemeyen kasabaları içine alan insan yerleşimleri olarak tanımlanmaktadır. Ürgenç (2000) kırsal peyzajı insanların kentler dışındaki faaliyetleri sonucu oluşturdukları çevre görünümü olarak açıklamaktadır.

Kırsal peyzaj yanı zamanda tarım, hayvancılık, balıkçılık, ormancılık gibi yöre halkının günlük ihtiyaçlarını ve geleneksel yaşamlarını yansıtan ve insanın doğayı şekillendirdiği kültürel bir peyzaj tipidir. ASLA (2006)'ya göre kırsal peyzajlar insan ve doğanın uyumlu ortaklık içinde oldukları mekânlardır ve insanoğlunun yaratıcılığına güçlü imkânlar sunmaktadır. Cullotta ve Barbera (2011) kırsal peyzajları geleneksel kültürel peyzajlar olarak tanımlamışlardır.

Peyzaj karakteri bir peyzajı diğerinden ayıran, farklı kılan, iyi ya da kötü olduğu yargısına vardırın belirgin, ayırt edilebilir özelliklerin tümüdür (Swanwick, 2002, Wascher 2005, RedCar ve Cleveland Village 2010, Tudor 2014). Swanwick (2002)'e göre peyzaj karakteri; çevremizi anlayabilmemizi sağlayan jeoloji, topoğrafya, toprak, bitki örtüsü, alan kullanımları, yerleşim yerleri gibi farklı bileşenlerin farklı kombinasyonlardan ortaya çıkan bir desendir. Yu (2008) peyzaj karakteristiklerini belirli bir zaman dilimindeki ve mekândaki bir görünüşü, manzarayı diğerinden ayıran özellikler olarak tanımlamaktadır.

Kırsal peyzaj karakterleri başta tarım ve hayvancılık olmak üzere geleneksel alan kullanım modelleri, yöreye özgü yapılar ve kırsal yerleşimler ile öne çıkmaktadır. Kırsal peyzajların ve kırsal peyzaj karakterlerinin sınıflandırılmasında ise farklı yaklaşımlar mevcuttur. Cloke (1977) kırsal peyzajlardaki kırsallığı erişebilirlik ile doğru orantılı olarak, Adak (1997) ise kırsal peyzajları konumuna göre sınıflandırmıştır. Diğer bir yaklaşım ise idari sınırlar itibariyle nüfus yoğunluğuna göre yapılan sınıflandırma olup, bu yoğunluk ülkelere göre değişmektedir (Kanabakan 2011).

Kırsal peyzajlar ile ilgili çalışmaların özellikle 2. dünya savaşından sonra başlamıştır. Özellikle savaşın yıkımından ve sosyo-ekonomik sonuçlarından kurtulmak üzere Avrupa'da hız kazanan endüstrileşme ve kentleşme ile kırsal alanların önem kazandığı görülmektedir (Kanabakan, 2011). Nüfus ve endüstri yoğunluğunun fazla olduğu orta ve kuzey Avrupa ülkelerinden kırsal alanlara yönelik çalışmaların başlamıştır. Bu ülkelerin başında İngiltere gelmektedir. Kırsal bölge çalışmalarının 1940'lara kadar uzandığı İngiltere'de da 1970'li yılların başında kırsal alanlar bölge planları kapsamında değerlendirilmeye başlanmış ve 1990'lardan itibaren Köy Tasarım Raporu (Village Design Statment)'ları temel alınarak kırsal alanlara ilişkin detaylı politikaların üretilmesi benimsenmiştir. Bugün İngiltere genelinde yöre halkı ve yerel kuruluşların etkin katılımı ile kırsal yerleşimler için Köy Tasarım Raporları hazırlanmakta ve kırsal alanların ve yerleşimlerin fiziksel gelişimlerine temel altlık oluşturulmaktadır.

Kırsal alanların planlanması ve özellikle de tasarlanması ile ilgili olarak Amerika Birleşik Devletlerinde 1965 yılında yürürlüğe giren "Road Beautification Act (Yol Güzelleştirme Kanunu)" çerçevesinde hazırlanan "Park Yolları ve Manzara Yolları" programı ise kırsal alanların ve çevrelerinin

düzenlenmesini ve yönetilmesinin kapsamaktadır (Ürgeç 2000, Kanabakan 2011).

Bu çalışmada McClelland ve Keller (1999)'in Amerika'da gerçekleştirmiş olduğu Kırsal Peyzajları Değerlendirme ve Belgelendirme Rehberi çalışması temel alınarak Antalya örneğinde Akdeniz Bölgesine özgü kırsal kültürel peyzaj karakterleri incelenmiş ve doğa ve insan etkileşimi açısından kırsal peyzajların farklı kültürel arayüzleri ele alınmıştır. Çalışma sonuçları ile kırsal alanlara peyzaj ölçeğinde bir yaklaşım getirilmesi ve kırsal peyzajlardaki kültürel izlerin anlaşılmasına katkı koyulması beklenmektedir.

2. Materyal ve Metot

Coğrafik ve kültürel özellikleri ile büyük farklılıklar sergilese de Akdeniz bölgesi ve Antalya kültürel peyzajları tipik olarak Akdeniz ikliminin etkisinde şekillenmektedir. Ulaşım ve ticaret açısından Akdeniz'in sunmuş olduğu avantajlar yanında Manavgat, Kumluca, Demre kıyı ovalarının varlığı, karstik yapısı nedeniyle su kaynaklarının bolluğu beraberinde bölgenin kıyı, kıyı gerisinde ve dağlık kesimlerinde kırsal kültürel peyzajların çeşitliliğini getirmiştir. Batıda Eşen ve doğuda Anamur Çayları ile kuzeyde Toros Dağları ve güneyde Akdeniz doğal sınırları ile konumu Antalya'nın tarih öncesi dönemlerden günümüze kadar çok farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmasına fırsat sunmuştur (Şekil 2).

"Tüm halkların ülkesi Pamfilya" olarak bölgenin doğu kesimi; "Işıklar ülkesi Likya" olarak bölgenin batı kesimi başta Yunan, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinin izlerini günümüze taşınmıştır. Kıyı ovalarındaki tarlalar, meyve bahçeleri, kıyı gerisindeki teraslanmış araziler, teras bahçeleri, bağlar kırsal peyzajlardaki tarım desenleri arasında gelmektedir. Geçmişten günümüze taşınan gelenekler açısından Elmalı'nın antik dönemde Roma'nın buğday ambarı olarak tanımlandığı; tahıl ambarlarının ise bu üretimin önemli bir parçası olarak yöreye özgü geleneksel yapılara dönüştüğü bilinmektedir (Atik ve ark. 2013).

Antalya, Akdeniz Bölgesinde kırsal peyzajlardaki üretim deseninin Kızılçam (*Pinus brutia*) ile tanımlanan Akdeniz herdemyeşil ormanlarının çevrelediği ve toprağın rahat işlenebildiği düz alanlarda buğday, arpa gibi tahıllar ile, topoğrafyanın elvermediği kesimlerde ise araziler teraslanmış meyve bahçeleri ile şekillenmekte, özellikle kentsel yerleşimlere yakın bölgelerde örtü altı yetiştiricilik ve seralar öne çıkmaktadır.

Şekil 2. Çalışma alanı genel konumu

Çalışma yöntemi iki farklı metodolojik yaklaşıma dayanmaktadır. Bunlardan birincisi kırsal peyzaj karakterlerinin incelenmesi ve ikinci olarak peyzaj karakterlerinin farklı açılardan kültürel arayüzlerinin incelenmesidir. Kırsal peyzaj karakterleri McClelland ve Keller (1999) ile Amerika Milli Park Servisi (NPS, 2014)'nin kırsal peyzajlara yönelik çalışmaları temel alınmıştır. Buna göre kırsal peyzaj karakterleri alan kullanım faaliyetleri, alan örtü organizasyonu, doğal çevreden etkileşim, kültürel yapı ve gelenekler, sınır elemanları, alan kullanımları ile ilgili bitki örtüsü, yapılar ve geleneksel yerleşimler ile ele alınacaktır (Tablo 1).

Tablo 1: Kırsal peyzaj karakterleri (McClelland ve Keller 1999, Kanabakan 2011, NPS 2014'den)

Kırsal karakterler	Karakterler ile ilgili süreçler	Öne çıkan ürünler
Alan Kullanım Faaliyetleri	Tarım Hayvancılık	Tarık, Bahçe, Sera, Bağ,... Otlak, mera
Alan Örtü Organizasyonu	Kırsal alan kullanımlarının ve doğal çevre unsurlarının bir araya gelme durumu	Köy, tarık, bağ, bahçe, ormanların oluşturduğu kompozisyon
Doğal Çevreden Etkileşim	Kırsal yerleşimlerde Çevreleme durumu:	Köy - Tarım Alanları - ormanlar
Kültürel Yapı ve Gelenekler	Çiftçilik şekli Geleneksel yapı formları	Meydanlar, kayu ve havuzlar
Sınır Elemanları	Doğal ve yapay koridorlar	Çitler, duvarlar, sulama kanalları, akarsular
Alan Kullanımları ile İlgili Bitki Örtüsü	Tarımsal üretime bağlı bitki örtüsü	Zeytin, nar, turuncğil gibi kültürel bitki örtüsü
Yapılar ve Geleneksel Yerleşimler	Yerleşim tipi, konumu, yerleşim formu	Geleneksel mimari, konut, değirmen, sarnıç, ambar

Arayüz (interface) peyzajdaki 2 farklı boyutun bulunduğu ortak ürünleri, karakterleri kapsamaktadır. Örneğin peyzajın kültür ve mekan etkileşimi kültür grubuna ve peyzajın mekansal, alansal boyutuna getirdiği karakterleri ve özelliklerin anlaşılmasındaki benimsenen bir yaklaşımdır. Kırsal peyzaj karakterlerinin kültürel arayüzlerinin analizinde ise Palang and Fry (2003), PECSRL (2006) ve Atik ve ark. (2013)'lerinin çalışmaları

temel alınacaktır. Burada peyzajın kültürel arayüzleri geçmiş ve bugün arasında, insan ve doğa arasında, kültür ve mekan arasında, görünen ve görünmeyen arasında gerçekleşen etkileşimlerle değerlendirilecektir (Tablo 2).

Tablo 2: *Peyzajın kültürel arayüzleri (Palang ve Fry 2003, PECSRL 2006, Atik ve ark. 2013'dan geliştirilmiştir)*

Arayüzler	İçeriği	Kültürel Değeri
Geçmiş ve bugün arasında	Geçmiş ve bugün arasındaki arayüzler kültürel peyzajlara zaman derinliği katmaktadır	Gelenekler, görenekler, kültürel değerler
İnsan ve doğa arasında	Peyzaj ve doğa arasındaki arayüzler peyzajdaki süreçleri ve ürünlerin anlaşılmasını sağlar	Yöreye özgü geleneksel yapılar
Kültür ve mekan arasında	Kültür ve mekan arasındaki arayüzler peyzajdaki kültürel kimliği ve sadece söz konusu peyzaja ait farklılıkları tanımlamayı mümkün kılar	Kırsal peyzajlardaki desenler, alan kullanım şekilleri, yöresel mimari
Görünen ve görünmeyen arasında	Görsel ve ruhsal, manevi değerler arasındaki arayüzler peyzajın görsel karakterlerine atfedilen manşlar ve peyzajın nasıl algılandığı ve yorumlandığının bilgisini sunar	Manevi, kültürel değerler

3. Antalya, Akdeniz Örneğinde Kırsal Kültürel Peyzaj Karakterleri

3.1. Alan Kullanım Faaliyetleri

Alan kullanımları kırsal alanlarda yaşayan toplumların başta gıda olmak üzere tarım ve hayvancılık faaliyetleri üzerinde gelişmekte ve çeşitlenmektedir. Bu faaliyetlere bazı örneklerinde ormancılık, madencilik, rekreasyon, doğa koruma gibi örnekler de eklenmektedir. Değişen ve devam eden arazi kullanımları incelendiğinde insanların çevre ile etkileşimlerinin nasıl geliştiği ve hangi çözümler üretildiği açıkça görülebilir. Örneğin işlenebilir düzlük arazinin azlığı Demre örneğinde akarsu vadilerinin tarım amaçlı kullanımı ile çözümlenmiştir. Dağlık arazi yapısı ile Alanya, Alacami ve bölgedeki diğer pek çok örneğinde olduğu gibi teras çözümlerini beraberinde getirmiştir (Şekil 3).

3.2. Alan Örtü Organizasyonu

Kırsal alanlardaki fiziksel yapı, baskın arazi örtüsü ve doğal formların bir araya gelme durumunu ifade etmektedir. Topografik farklılıklar, ulaşımın varlığı, özellikle su gibi doğal kaynakların varlığı veya yokluğu/ çokluğu veya azlığı, gelenekler, ekonomik faktörler peyzajdaki alansal organizasyonunda önemli rol oynamaktadır.

Alan kullanımının doğal çevre ile etkileşiminin farklı formları peyzajdaki deseni ve alan örtüsü organizasyonunu oluşturur. Burada doğal ve insan yapımı kültürel unsurların hangi oranlarda ve nasıl bir araya geldiğini aynı zamanda peyzaj karakterlerinin yöreye özgü örneklerini de içerebilir (Şekil 3). Alanın konumu, karayolu sistemleri ve

ulaşım ağlarının ve önemli su kaynaklarının varlığı ve yokluğu, topografik yapı alan örtü organizasyonunun oluşumdaki faktörlerdendir.

Şekil 3: *Demre, Akarsu Vadisi (a) ve Alanya, Alacami (b) örneklerinde alan kullanım faaliyetleri ve alan örtü organizasyonu*

3.3. Doğal Çevreden Etkileşim

Dağlar, nehirler, göller, ormanlar gibi kırsal alanlarda öne çıkan ve konumu tanımlayan belli başlı doğal oluşumlardır ve çoğu zaman geleneksel alan kullanımları, yapım teknikleri, gelenek ve görenekler peyzajın doğal yapısı, biyofiziksel ve ekolojik sistemlere göre şekillenmektedir. Doğal çevreden etkileşim çoğu zaman peyzajdaki "çevreleme" ile öne çıkar. Burada kırsal peyzajlara sınır oluşturan doğal formların neler olduğu önemlidir. Ormanlık araziler, vadiler, sırtlar ve kıyılar doğal çevre ile olan etkileşimi tamamlarlar.

Gündoğmuş, Çayırözü örneğinde olduğu gibi dik ve eğimli topografya, vadiler ve dereler birer doğal sınırlayıcı oldukları kadar doğal çevre ve çevreleme unsurlarıdır ve çoğu zaman kırsal peyzaj karakterlerine çeşitlilik katar (Şekil 4).

Şekil 4: *Gündoğmuş, Çayırözü örneğinde doğal çevreden etkileşim*

3.4. Kültürel Yapı ve Gelenekler

Kırsal alanlarda yaşayan toplulukların ve halkın süregelen gelenek ve görenekleri ile ilgilidir. Çoğu zaman gelenekler ve kültürel yapı binalar, yollar, köy meydanları, kültürel bitki örtüsünde gelişen çeşitliliği tanımlamaktadır. Geleneksel yapı formları, yapım teknikleri, tarım ve hayvancılık ürünleri kırsal yaşamın devamını sağlarken aynı zamanda bu alanları diğerlerinden ayıran karakterleri ortaya koymaktadır.

Kültürel yapı ve gelenekler buğdayı işlenmiş ürüne dönüştüren değirmenler gibi somut olabileceği gibi Serik örneğinde deve güreşleri gibi yöre halkının kutlaması ile canlı tutulan gelenekler de olabilmektedir (Şekil 5).

Şekil 5: Serik, deve güreşleri (a), gelenekler (b) ve değirmen (c) örneklerinde kültürel yapı

3.5. Sınır Elemanları

Sınır elemanları alan kullanımlarını birbirinden ayırmakta, arazi mülkiyetini göstermekte ve özellikle Akdeniz bölgesinin yüksek dağlık yapısında arazinin teraslanarak erozyonun kontrolünü ve zor şartlarda tarımsal üretimin gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla bulunmuş en eski çözüm yapılarıdır. Burada yörede doğal olarak kendiliğinden bulunan malzemenin kullanımı yöreye özgü sınır elemanlarını oluşumunu sağlamaktadır. Serik, Demirciler örneğinde taş üzeri tahta kullanımı her iki malzemenin varlığı yanında sınır elemanının hem fiziksel hem de görsel kontrole yönelik olduğu göstermektedir. Yerel ekonominin hayvancılığa dayalı olduğu İbradı, Başlar örneğinde ise çalı kullanımları ile temelde hayvanların bahçe içindeki ve/veya bahçe dışına olabilecek hareketinin kontrolü amaçlanmıştır (Şekil 6).

Şekil 6: Serik, Demirciler (a) ve İbradı, Başlar (b) örneklerinde sınır elemanları

3.6 Alan Kullanımları ile İlgili Bitki Örtüsü

Kırsal alanlarda uzun zamandır süregelen ve kırsal yaşamın devamında önemli yer tutan ve kırsal karakterin önemli unsurlarını oluşturan bitki örtüsüdür. Tarımsal üretim şekli ve ürün desenine bağlı olarak farklılık gösteren bitkilerin büyük bir kısmı ekonomik anlamda ürün değeri olan kültüre alınmış bitkilerden oluşmaktadır. Muz, narenciye, zeytin, nar, badem, elma, buğday, üzüm gibi Antalya bölgesinin farklı kesimlerinde tanımlayıcı olabilmektedir.

Alan kullanımları ile ilgili bitki örtüsü sadece üretimi yapılan kültür bitikleri olmayıp, aynı zamanda, yol boyları, hendekler, dereler, tarla ve

bahçe aralarındaki doğal bitki koridorları gibi örnekleri de içerebilmektedir.

3.7. Binalar ve Geleneksel Yerleşimler

Kırsal alanlarda barınma, üretim, depolama, ulaşım gibi farklı ihtiyaçları karşılamak amacıyla inşa edilen yapılar yöreye özgü nitelikleri ile alan kullanımlarından sonra kırsal karakterlerin en belirleyici unsurlarıdır. Burada başta köy evleri olmak üzere, ambarlar, arı kovanları, köprüler, değirmenler, seralar kırsal alanlarda öne çıkan önemli yapılarıdır

Kırsal binalar ve yapılar genellikle kendi bölgelerinde yaygın ya da yöre için benzersiz olabilmekte ve yerli tasarım örneklerini sergilemektedirler. Kaş, Yaylaklıncılı örneğindeki konut yapısı duvarla çevrili bahçe içindeki depo, samanlık ve ahır içerirken; Finike, Yeşilköy örneğindeki geleneksel yapı farklı girişleri ile alt katta ahır, üst katta ise samanlık görevi üstlenmektedir (Şekil 7).

Şekil 7: Kaş, Yaylaklıncılı (a) ve Finike, Yeşilköy (b) örneklerinde geleneksel yapılar

4. Sonuçlar

İnşa etmek, işlemek, süslemek, bakmak anlamıyla ve tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerlerin tümü olan kültür ve kültürel süreçler boyunca peyzajın farklı formları ortaya çıkmıştır. Burada insanın peyzajdaki varlığı ve peyzajı etkileme durumu kültürel peyzajların oluşumunu sağlamıştır. İnsan ve doğal faktörlerin zaman içinde etkileşimi sonucu oluşmuş kültürel peyzajlar insanlar tarafından bilinçli olarak oluşturulmuş, şekillendirilmiş alanlardır.

Kırsal kültürel peyzajlar ise beslenme ve barınma başta olmak üzere insanoğlunun hayatta var olma çabası ile başlayan ve farklı karakterler ile geçmiş – bugün, kültür – mekan, insan – doğa arasındaki etkileşimler ile özgün ve nadir örnekleri ile süreçlere, ürünlere dönüşmektedir (Şekil 8).

Şekil 8. Kırsal kültürel peyzajlar ve peyzaj karakterlerinin gelişim aşamaları

Kırsal peyzaj karakterlerinin en belirleyici unsurları arasında kırsal yerleşimler, köyler gelmektedir. İklim, topografya, hidroloji gibi doğal çevrenin varlığı ile şekillenmiş, yörede bulunan erişilebilir yapı malzemeleri ile inşa edilmiş geleneksel yapılar ve bahçelerin iç içe geçtiği ve doğal çevreye uyumlu organik yapıdaki kırsal yerleşimler aynı zamanda kültürel miras alanlarıdır (Balta ve Atik, 2019).

Diğer yandan kültürel arayüzler açısından kırsal peyzaj karakterlerinin peyzaj zaman derinliği kattığı, peyzaja kimlik kazandırdığı ve nadir özellikler sunduğu anlaşılmaktadır (Tablo 3). Burada her bir kırsal peyzaj karakteri arayüz etkileşimi ile öne çıkmaktadır.

İnsan için beslenme ve barınma ihtiyacı her zaman varlığını sürdürecektir ve tarımsal üretim süreçlerinin farklı örneklerine konu olan kırsal peyzajlar çoklu karakterler ve fonksiyonları önemi koruyacaktır. Burada geçmişten günümüze ulaşan kültürel değerlerin mirasın anlaşılmasında, yorumlanması peyzajın korunması ve yönetilmesinde önemli katkı sunması umut edilmektedir.

Tablo 3. Akdeniz kırsal kültürel peyzajlarının kültürel arayüzleri

Arayüzler	Etkileşimi	Kırsal kültürel peyzaj karakterleri
Geçmiş ve bugün arasında	Zaman derinliği	Peyzaj karakterlerindeki geleneksel bilgi ve deneyimler peyzaja derinlik katmaktadır. Zeytin, buğday gibi ürünlerdeki yetiştirme, hasat ve depolama teknikleri aynı zamanda ambarlar, değirmenler gibi yöreye özgü yapılarla tamamlanmaktadır.
İnsan ve doğa arasında	Süreçler ve ürünler	Akdeniz bölgesi kırsal peyzajları tarih öncesinden beri insanın doğadan yararlanma çabası ile oluşmuş ve halen günümüz peyzajlarının önemli unsurlarını temsil etmektedir. İnsan ve doğa arasındaki süreçler teras bahçeler, teras seralar, sulama havuzları gibi ürünleri ile bugün hala devam etmektedir.
Kültür ve mekan arasında	Peyzajdaki kimlik ve nadirlik	Kırsal peyzajlardaki kimlik güçlü bir şekilde çevrenin kırsallığına ve tarım ve hayvancılık ile pastoral yaşama bağlıdır. Peyzajın kendine özgü kimliği ve nadirliği ise yöre kültürü ve gelenekler ile oluşmaktadır. Yörüklerin yüksek dağlara ve yaylalar yaptıkları göçlerde kullandıkları oba, kuşlak gibi alanlar bugün kültür ve mekan arasındaki etkileşimin kanıtı olarak varlığını sürdürmektedir.
Görünen ve görünmeyen arasında	Karakterlerdeki görsellik ve özgünlük	Kırsal peyzajlardaki tarihsellik peyzajda görüntü durumdaki tarihi yapılarla ve geleneksel alan kullanımları ile öne çıkar. Bölgenin tarihsel sürecinde var farklı uygulamaları yöreye özgü somut ve somut olmayan manevi değerler katmışlardır.

KAYNAKÇA

Adak, M. 1997. Kırsal alan planlamasında politikalar Çorum İli Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir Bölge Planlama Anabilim Dalı, Ankara. Akdoğan, G. 2014. Kentleşme Sürecinde Kırsal Yerleşmelerde Yaşanan Peyzaj Değişimlerinin İrdelenmesi. TC İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Antrop, M. 2005. Why landscapes of the past are important for the future, Landscape and Urban Planning 70: 21–34.

ASLA, 2006. “Rural Landscape, An ASLA Professional Practice Network”. Fall 2006 <http://host.asla.org/groups/ruldpgroup> (Erişim 22.01.2013).

Atik, M., Danacı, H.M., Erdoğan, R. 2010. Perception of Plants in Ancient Times and Their

Use as Motifs Revealing Aspects of the Cultural Landscape in Side, Turkey. Landscape Research 35 (3): 281-297.

Atik, M., Bell, S., Erdoğan, R. 2013. Understanding Cultural Interfaces in the Landscape: a Case study of Ancient Lycia in the Turkish Mediterranean. Landscape Research 38 (2): 222-242.

Atik, M., Karadeniz, N. 2018. New approaches for new regions – Turkey. In Routledge Handbook of Landscape Character Assessment Current Approaches to Characterisation and Assessment Edited by Graham Fairclough, Ingrid Sarlöv Herlin, Carys Swanwick, Routledge Abington, UK, ISBN 9781138803886, pages 69 – 79.

Atik, M. 2019. Kültürel Peyzajlar – Dünyadan Örnekleri. In XXI. Peyzaj Mimarlığı Akademik Toplantısı Toplantısı Çalışma Sonuçları Edit. Şevket Alp, Emel Baylan, Pınar Bostan, Onur Şatır, Üyesi Feran Aşur, Gülçinay Başdoğan, Hilmi Ekin Oktay,

XXI. PEMAT 2018 Yılı Toplantısı Van YYÜ/Türkiye, Vameda Ofset Matbaacılık Reklam Sn. Tic. Ltd. Şti, Van, ISBN 978-975-7616-68-9, Sayfa 84.

Balta, S., Atik, M. 2019. Köy tasarımı rehberlerinin hazırlanmasında kırsal peyzaj karakterlerinin yeri: Antalya Elmalı örneği. Mediterranean Agricultural Sciences. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi 32(1):1-9.

Cloke, P. 1977. “An index of rurality for England and Wales”. Regional Studies 2(1): 31-46. Coleman, V. 2003. Cultural landscapes Charette, Background Paper, Cultural Landscapes Charette, NSW Heritage Office.

http://www.heritage.nsw.gov.au/docs/CLBackground9_03.pdf (Erişim 20.04.2010)

Council of Europe, 2000. The European Landscape Convention (STE n°176). <http://www.coe.int> (Erişim 20.04.2010)

Bayer, M.Z. 1977. Peyzaj Mimarisi Bölüm 1. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Geray, C. 1999. İslendirme Açısından Kırsal Gelişme Yöneltilerimiz. AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 54 (2): 61-100.

Gottfried, H. 1996. Corridors of Value Rural Land in Rural Life. Rural Development Perspectives 12 (1): 11-14.

Güler, A.S. 1994. İkinci Meşrutiyet Ortamında Osmanlı Ressamlar Cemiyeti ve Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Batı Sanatı ve Çağdaş Sanatlar Programı, İstanbul.

IUCN, 2014. IUCN World Heritage Outlook 2014 - A conservation assessment of all natural World Heritage sites, IUCN International Union for Conservation of Nature Gland, Switzerland, ISBN 978-2-8317-1690-9, pages 35.

Kanabakan, A. 2011. Tanımlanması, Sınıflandırılması ve Envanter Örnekleri İle "Kırsal Peyzajlar. Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Seminer Notu, Sayfa 37.

Kiper, T. 2013. Kentsel ve Kırsal Alanların Planlanmasında Kimliğin Rolü. Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi 6 (2): 69-73.

Krönert, R., Steinhardt, U., Volk, M. 2001. Landscape Balance and Landscape Assessment. Springer-Verlag ISBN 3-540-67399-7.

McClelland, L.F., Keller J.T. 1999. Guidelines for Evaluating and Documenting Rural Historic Landscapes. National Register Bulletin, U.S. Department of the Interior National Park Service Cultural Resources, USA.

Naveh, Z. 1995. Interactions of landscapes and cultures, Landscape and Urban Planning 32: 43-54.

NPS, 2014. Characteristics of the Rural Landscape. National Register Bulletin, Guidelines for Evaluating and Documenting Rural Historical Landscapes, U.S. Department of the Interior, National Park Service. <http://www.nps.gov> (Erişim 07.09.2104).

Öztan, Y. 1969. Dendroloji ve Bitki Kompozisyonu Ders Notları. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Ankara.

Palang, H., Fry, G. 2003. Landscape interfaces. In: Palang, H., Fry, G. (Eds.), Landscape Interfaces. Cultural heritage in changing landscapes, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, pp 1-14.

PECSRL, 2006. European rural future: Landscape as an interface, 22nd Conference of the Permanent European Conference for the Study of the Rural Landscape, 4-9 September, Berlin/Brandenburg, <http://www.geog.fu-berlin.de/~pecsrl/index.html> (Erişim 05.11.2009).

RedCar, Cleveland Village. 2010. "Redcar & Cleveland Local Development Framework", Landscape Character SPD

Resmi Gazete, 2003. Avrupa Peyzaj Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun. Resmi Gazete tarih 10.06.2003, Kanun No 4881, <http://www.basbakanlik.gov.tr> (Erişim 14.05.2012)

Rössler, M. 2006. World Heritage Cultural Landscapes: A UNESCO Flagship Programme. Landscape Research 31 (4): 333-353.

Sauer, C.O. 1945. The Morphology of Landscape. University of California Publications in Geography 11(2): pages 19-53.

Swanwick, C. 2002. "Landscape Character Assessment Guidance for England and Scotland", The Countryside Agency and Scottish Natural Heritage, 84 p, England.

Taylor, K. 2011. "Landscape and meaning Context for a global discourse on cultural landscapes values", In Managing Cultural Landscapes, Edit Ken Taylor, Jane Lennon, Routledge, 400 pages.

TDK, 2005. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu 4. Akşam Sanat Okulu Matbaası, ISBN 975- 16-0070-7 Ankara, 2243 sayfa.

Tudor, C. 2014. An Approach to Landscape Character Assessment. Natural England, ISBN: 978-78367-141-0, p:56.

UNESCO, 2017. "Cultural Landscapes History and Terminology". <http://whc.unesco.org/en/culturallandscape/#2> (Erişim 07.06.2018)

UNESCO, 2018. World Heritage Cultural Landscapes. WHC-World Heritage Centre, <https://whc.unesco.org/en/culturallandscape/> (Erişim 30.04.2018)

Ürgenç, S.İ. 2000. Kırsal Peyzaj (Koruma-Onarım-Düzenleme). Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Fak. Yayın No-2000.004, ISBN 975-461-283-8.

Wascher, D.M. 2005. "European Landscape Character Areas -Typologies, Cartography and Indicators for the Assessment of Sustainable Landscapes", Landscape Europe, Oxford (2005).

Yu, B.C. 2008. Concept Interpretation: Landscape Scene Characteristic. Journal of Urban Planning and Development 11: 95-101.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesini 2140393 Nolu Araştırma Projesi ile destekleyen Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Grubu (TÜBİTAK)'a teşekkür ederim.

Sorumlu Yazar :

Meryem ATİK

e-mail: meryematik@akdeniz.edu.tr